

Порівняльна характеристика особливостей кримськотатарського весілля на традиційному та сучасному етапах

Л. С. Халілова

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: lenura9014@gmail.com

Paper received 16.01.17; Accepted for publication 25.01.17.

Анотація. У статті проаналізовано зміну та трансформацію кримськотатарських весільних звичаїв та обрядів. У зв'язку з історичними перипетіями, які супроводжують кримськотатарську націю і сьогодні, весільна обрядовість зазнала значних змін. Посприяли цьому такі фактори як: депортація кримськотатарського народу, насильницька русифікація у часи радянської влади, незаконна анексія Криму до Російською Федерацією, міжконфесійні і міжрасові шлюби. Але завдяки високу рівню самосвідомості, самобутності і сучасним культурним тенденціям самобутність кримськотатарського весілля залишається майже незмінною і сьогодні.

Ключові слова. Передвесільна обрядовість, весілля, післявесільна обрядовість, етнічне весілля, сучасне весілля.

Обрядове життя – це амбівалентний пласт культури, що має двозначний сенс. У сучасному глобалізаційному світі, сповненому технічного прогресу, в умовах постійної урбанізації розмиваються антропологічні і етнічні особливості та духовні особливості будь-якого народу. У зв'язку з певними обставинами втрачаються традиції, що згодом може призведе до порушення етнічної ідентифікації. Збереження культури залежить від стабілізації і відтворенні обрядів, ритуалів та звичаїв у календарних святах, зокрема у обрядах сімейного циклу.

Мета - зробити порівняльну характеристику та ретельно проаналізувати проведення обрядів на традиційному та сучасному кримськотатарському весіллі.

Чимало дослідників вивчали елементи традиційної культури та унікальність кримських татар. Важливо простежити та проаналізувати динаміку змін, що відбулися у весільних обрядах. Найбільший вклад у дослідження кримськотатарської весільної обрядовості зробив Г. А Бонч – Осмоловський. Етнограф проводив експедиції, які присвячував вивченню обрядових дійств у кримських татар, систематизуючи матеріал у статті, які повністю ґрунтуються на зібранні самотужки документальній інформації. У книзі «Брачные обряды горного Крыма» автор робить перелік усіх забутих традицій та вивчає обряди в усіх районах Криму, неодмінно порівнюючи їх. У 2013 році вийшов чотирьохтомник В.Е. Возгріна «История крымских татар», що здійснив справжній резонанс серед кримських татар. Матеріал книги базується на архівних документах та особистому дослідженнях і контакті автора з кримськими татарами. Незважаючи на те, що автор є росіянином за походженням, він значно чітко і об'єктивно описує життя кримських татар. Його охоплює період від монголо-татар та закінчуючи сьогоденням обрядового життя кримськотатарського народу. Вчений досліджує культурні, релігійні, політичні, родинні теми життя народу та послідовно

описує їх. Етнограф В. Х. Кондаракі у виданні «Универсальное описание Крыма» критикує історичні факти укладання шлюбу, описує традицію втечі нареченої з хлопцем від батьків перед весіллям та зазначає, якщо молоді змогли об'єднатися тільки в певний спосіб, ніхто не повинен їх засуджувати. На даному етапі є вчені та етнографи, які досліджують і присвячують свої труди культурі кримськотатарського народу.

Основну теоретико-методологічну базу статті складає фонд етнологічної герменевтики – дедукції розпізнання традиційної культури. В основу теоретичної бази були покладені праці вітчизняних та зарубіжних науковців, які є представниками різних методологічних напрямків дослідження весільної обрядовості, а саме: структурно-функціонального, теоретичного, емпіричного, історико-етнологічного, семіотичного. Основним джерелом для написання статті стали результати польових досліджень, серед яких газетні матеріали, інтерв'ю, спогади та інше. На власному родинному досвіді та архівних матеріалах, автору вдалося визначити побутування весільних обрядів до депортації кримських татар у 1944 році, а також після подій анексії Криму у березні 2014 року.

Протягом життя будь-яка людина прагне створити сім'ю, так як прожити поза соціумом не можливо. Весільний обряд – це сплетіння соціальних, побутових, культурних відносин та національно-релігійних особливостей. Кримськотатарське весілля зберігає трьох етапний комплекс: передвесільний, власневесільний та післявесільний цикли. На передвесільному етапі зав'язується перший контакт між родичами та закладаються основи проведення весілля. На наступному етапі – власневесільному вдало скріплюється союз пари, а на післявесільному – закріплюється «новий» статус молодят. Традиційно кримськотатарське весілля регламентує ритуально-обрядова сторона, яка включає у себе сімейно-побутові традиції географічного контексту регіону. [3, с.23]

Весільні обряди кримських татар з XV ст. – XX ст.	Весільні обряди кримських татар XXI ст.
Передвесільний цикл обрядів	
Знайомство	
Знайомство зав'язувалось «заочно»: юнаки крадькома спостерігали як дівчата набирають воду і несуть у глечиках додому.	Сьогодні знайомство зав'язується на весіллях, та святах: парубки та дівчача зустрічаються поглядами кілька разів на рік: Ораза-байрам, Курбан-байрам, Навруз і мають можливість поспілкуватися.

Форми укладення шлюбу	
<p>При дослідженні традиційного кримськотатарського весільного комплексу виділяють такі форми укладення шлюбу:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Шлюб за домовленістю; • Шлюб «з коліски»; • Викрадення нареченої; • Шлюб за взаємною згодою. <p>У часи існування Кримського Ханства у XV столітті шлюбний вік становив: 9-10 років у дівчат, 11-15 у хлопців.</p>	<p>Наприкінці XX ст. поширеним явищем було викрадення нареченої, але на початку XXI ст. змінювалась ця обрядодія виключно за згодою молодої. Пізніше найпоширенішим варіантом стала вільна згода та взаємне кохання між молодими.</p> <p>Сьогодні залишили свою актуальність два види шлюбу: шлюб за домовленістю та шлюб за взаємною згодою.</p>
Повідомлення про візит сватів	
<p>Свати заздалегідь повідомляли про свій візит. У південнобережних татар даний обряд відбувався так: юнак клав на підвіконня дівчини вуглинку на знак того, щоб дівчина стала берегинєю його хатнього вогнища. При згоді дівчина забирала вуглинку і обгортала її у білу хустку. У степовій частині свати залишали на порозі будинку дівчини шматок золи з вогнища нареченого.</p>	<p>Сьогодні повідомлення про візит сватів відбувається в телефонному, електронному та інтернет режимах.</p>
Оглядини	
<p>Важлива передвесільна традиція – оглядини. Перед сватанням сім'я активно обговорювала та радила юнакові наречених з порядних сімей. Згідно звичаям, здебільшого у сільській місцевості, дівчину обирали пристосовану до господарської роботи. У пріоритеті ставала не врода, а здоров'я, працьовитість, відношення до хатньої роботи і догляду до дітей. Отриману інформацію ретельно обговорювали і готувалися до сватання.</p>	<p>Даний обряд зберігся у передвесільному циклі.</p>
Сватання (söz kesim)	
<p>Сватання відбувалося у будинку дівчини і супроводжувалось різними обрядами. Одним з ключових моментів було дарування хустки. Семантика даного дійства обумовлена важливим рішенням – згодою (якщо дівчина повертає хустку вишитою). Також важливим фактом, який виявляє бажання і згоду на майбутній шлюб були чоботи сватів, носова частина яких дивилась у протилежний від дверей бік. Окрім вираження згоди нареченою, обмін дрібними подарунками, зробленими власноруч молодятами також символізував з'єднання молодої пари енергетично. Сватання відбувалось без нареченого.</p>	<p>Жоден з перелічених обрядів не спостерігається у передвесільному циклі на сучасному етапі.</p> <p>Сьогодні вираженням згоди нареченою став обмін дрібними подарунками зробленими власноруч, а також солодощами, що символізують з'єднання молодої пари.</p> <p>У сватанні бере участь наречений.</p>
Калим	
<p>Під час сватання важливою умовою для подальшого досягнення єдності між родинами на ментальному рівні був калім, який платили батьки нареченого. Основні витрати лягали на родину нареченого.</p>	<p>Даний обряд набув певного спрощення. На сьогоднішній день виплата калиму відбувається як худобою так і готівкою. Мати молодого видає певну суму грошей матері молодої. Відмінною рисою від минулого часу залишилася система виплати калиму худобою, наразі видають невеличку суму грошей матері дівчини. Таким чином, калім втратив початкове значення – як компенсація за втрату «працьовитих рук» та кошти на передвесільну підготовку. Сьогодні калім здійснює функцію дарообміну як елемент етнічної культури. Поняття калім відсутнє, найчастіше увага приділяється виплаті викупу, який в нинішні часи не є обов'язковим.</p>
Заручини (nişan)	
<p>За 3-4 тижні до весілля відбуваються заручини (nişan). Під час яких свати з боку молодого відвідують будинок дівчини, і домовляються про точну дату шлюбу і обдаровують подарунками близьких родичів нареченої.</p>	<p>Сьогодні найчастіше сватання та заручини об'єднують в одну зустріч у будинку нареченої.</p>
Пенджере бармак (pencere barmaq)	
<p>Після заручин молоді могли бачитись крадькома. Існувала традиція, яка залишилась у минулому - «пенджере бармак»: ночі молоді розмовляли біля вікна. Парубку дозволялося відвідувати оселю дівчини тільки у присутності третьої особи.</p>	<p>У наші дні даний обряд не спостерігаються у жодному з районів А.Р.Криму.</p>
Викуп подушки (yüz-yastıq)	
<p>Завершуючим етапом заручин, що повідомляв про наближення весілля була подушка (yüz-yastıq), яку неодружені юнаки продавали один одному, допоки її не отримує наречений.[1, с. 53]</p>	<p>Даний обряд не відбувається у передвесільному циклі.</p>
Власневесільний цикл обрядів (toy)	
<p>Тривалість весілля становила тиждень. Наречені бачились напередодні першої шлюбної ночі. Спостерігалось гендерне розподілення осіб: чоловіки та жінки святкували весілля окремо один від одного, сидячи за весільними столами в різних кімнатах.</p>	<p>Тривалість кримськотатарського весілля зменшилася до 3 днів, відповідно і кількість обрядів зменшилася або згрупувалась. Молоді заздалегідь між собою домовляються про день весілля. Сучасні весілля влаштовують у суспільних місцях, зазвичай у ресторанах,</p>

	інколи у наметах. Наречені разом з першого дня весілля. Гендерне розподілення зустрічається лише у релігійних пар.
Перший день весілля	
Призначення керуючого весілля (toy-agasi), приготування їжі, прикрашення свічки, прикрашення півня.	Дані обряди відсутні на сучасному кримськотатарському весіллі.
Другий день весілля	
Чоловіки влаштовують змагання на конях – перегони та боротьбу куреш (küreş).	Даний обряд не спостерігається навіть у сільській місцевості.
Третій день весілля	
На третій день весілля проводили весільний обряд – фарбування нареченої хною тіла та волосся. У будинку молодого відбувався обряд гоління – traş та одягання нареченого. Обряд одягання нареченого друзями – готування до весілля.	Сьогодні напередодні весілля влаштовують обряд qnagesesi – фарбують руки майбутній нареченій і незаміжнім дівчатам хною. Обряд traş набуває обертів у кримськотатарській молоді. Обряд одягання сьогодні не відбувається.
Четвертий день весілля	
Свахи відводили наречену у лазню, де відбувався обряд очищення душі (перехід від буденного до сакрального) і тіла (прибирання волосся з тіла нареченої маззо зирник). Зміна зачіски стала одним з центральних моментів у старовинному весільному обряді кримських татар. Замижнім жінкам підстригали волосся на скронях і робили два спіралеподібні локони – зилик, що символізувало про статус замижньої жінки. У традиційній культурі дівчина не мала права з'являтися без хустки на голові у суспільстві. Наявність хустки на голові у замижньої жінки набувала соціального значення: після укладання шлюбу дивитися на цю жінку іншим чоловікам заборонялося. Таким чином, зміна головного убору та зачіски символізувала перехід дівчини у стан дружини і приєднання до певного роду.[4, с.31]	Даний обряд зберігається частково – у наші часи молода відвідує лазню самостійно. Обряд зі зміною зачіски відсутній.
П'ятий день весілля	
Свахи «припікали» п'яти нареченій, гасили свічки, щоб вона була хороброю. Потім лякали куркою, щоб страх перед одруженням перейшов на курку, а далі обмащували руки медом, щоб солодко жилося.	Жоден з цих обрядів не відбувається сьогодні
Шостий день весілля	
На шостий день весілля наречена готувалася до від'їзду в будинок молодого. На дворі відбувалося формування весільного кортежу на знак того, що дівчина залишала рідну оселю назавжди. Батько, а в деяких районах старший брат оперізує тричі її поясом. Весільний кортеж супроводжували боротьбою, змаганнями та перегонами. Прибувши до будинку, молоду зустрічав свекор із подарунком (худоба або дерево у саду).	Обряд оперізування дотримуються і досі. Сьогодні розваг під час переїзду нареченої в будинок молодого не спостерігається. Прибувши до будинку, молоду зустрічає свекор, але без подарунку.
Останній день весілля	
Основним кульмінаційним обрядом всього дійства було закріплення шлюбу перед Аллахом - ніках (nikâh), тобто мусульманський обряд одруження. Після ніяху відбувалося святкування весілля з чітким гендерним розмежуванням (чоловіки та жінки окремо). [5, с.89-91]	Ніках (nikâh) є невід'ємним ритуалом, без якого не обходиться сучасне весілля. Це найголовніший обряд, який відбувається на кримськотатарському весіллі у XXI ст. Сьогодні після традиційного обряду ніках молодята вирушають у ресторан святкувати весілля. Чіткого гендерного розмежування не спостерігається.
Перша шлюбна ніч	
Після обряду ніках і весілля молодят супроводжували на першу шлюбну ніч. Жінка похилого віку читала молитву і зав'язувала руки нареченим, залишаючи їх наодинці. На початку XIX століття цей обряд почав втрачати набуту зацікавленість, адже гостям та родичам цікавіше було дізнатися про цноту нареченої. Патріархальний спосіб життя кримських татар проявлявся у дійстві цілування ніг та рук нареченому.	Підготовка молодят до першої шлюбної ночі значно видозмінилася - одружені залишають залу ресторану і прямують до будинку самостійно. Сьогодні не спостерігається обряд цілування ніг і рук молодому. Відмінені також будь-які обрядодії перед першою шлюбною ніччю.
Післявесільний цикл обрядів	
Перевірка цноти нареченої	
На ранок наступного дня після першої шлюбної ночі розпочинався післявесільний цикл. Традиційний обряд, це – перевірка цноти нареченої. Мати молодого виносила і розгортала перед присутніми простирадло на якому спали молодята, якщо дівчина незаймана – розрізали рівним шматками і вживали заздалегідь приготовлений пиріг - кобете. Після першої шлюбної ночі, обов'язковим було омовіння у лазні.	Сьогодні даний обряд інтерпретувався, про цноту дівчини дізнавалися через нареченого. Обряд омовання після першої шлюбної ночі зберіг свою актуальність і сьогодні.

«Прописка» дівчини у сім'ю чоловіка	
<p>Наступний етап – залучення молодої жінки до родини нареченого. Дівчина варила каву «новій родині», цілувала руки батькам і пригощала солодощами.</p> <p>Заміжня дівчина переривала зв'язки зі своєю сім'єю, у будинку батьків вона вважалася гостем, оскільки мала свою родину. Отже, після шлюбу молода знаходилась повній владі чоловіка, її первинні ідентифікуючі ознаки ім'я та статус залежали від чоловіка, знайомі зверталися до неї через чоловіка. Перебування у шлюбі суттєво змінило статус та положення молодих – вони переходили на новий статус. Наречений здобував повагу, підвищуючи свій статус у рідному селищі.</p> <p>Через тиждень після весілля батьки молодої надсилали їй прядку (orete).</p>	<p>Обряд «пригощання кавою» зберігся і донині.</p> <p>Сьогодні також перебування в шлюбі змінює статус та положення жінки у суспільстві і у власній родині. (Батьківську хату дівчина відвідує як гість).</p> <p>Сьогодні прядка замінюється цікавішою і потрібнішою річчю домашнього побуту – пілососом, обрядове значення якого видалено з обрядової свідомості.</p>
Чагир той (çagır tou)	
<p>Через 40 днів після весілля батьки молодої запрошували в гості молоде подружжя. Молодий чоловік цілував руки батькам дівчини та отримував подарунок. Спілкування проходило у родинному колі.[2, с. 118]</p>	<p>Через 40 днів після весілля влаштовували зустріч двох сімей – батьків (оскільки на весіллі батьки наречених не перетинаються). Відбувається «друге» весілля, але кількість учасників менша, зокрема батьки і близькі родичі, рідні брати і сестри, а також уся родина має змогу поспілкуватися з іншою стороною.</p>

Встановлено, що традиційна обрядовість зазнала значних змін і видозмінилася. Проаналізувавши 21 кримськотатарську весільну обрядодію, ми зробили висновок, що 8 обрядодій залишилися незмінними, а ще 3 обрядодії поєдналися і спростилися.

Весільний обряд кримських татар є закінченим, динамічним явищем, наведені ритуали близькі до загальнотюркських. Дослідивши весільну обрядовість кримських татар у історичній ретроспективі, слід

зауважити на та тому, що змінилися деякі обрядові дії, але сенс та зміст залишилися незмінними. Найбільш усталені магичні дії збереглися у традиційних звичаях, на сучасному весіллі більшість дій набувають ігровий характер. Найціннішим культурно-етнографічним матеріалом кримськотатарського весілля є неповторна колористика, що виражає духовну пам'ятку народу.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бонч-Осмоловский Г. А. Брачные обряды татар горного Крыма // Бонч-Осмоловский Г.А. М.: Известия российского географического общества. – 1926. – Т. 58. – Вып. 1. С.101
2. Возгрин В. Е. История крымских татар // Возгрин. Е.В. Симферополь, 2013 КРП Издавництво Кримнавчпеддерживдав. 2013. – Т.1-4. С.323
3. Дьяченко П. Свадебные обряды крымских татар // Дьяченко П. С.: - Доля. 2005.(Хрестоматия по этнической истории и традиционной культуре) – С.48
4. Каралезли Х. Старинный обычай татарского заручения и свадьбы в деревнях: Дереккой, Ай-Василь и Аутка Ялтинского района // Х. Каралезли С. : [Крым. – 1926. – № 2. – С. 33
5. Кондараки В. Х. Универсальное описание Крыма : [В 17 ч.]. Т. 1–4 // В. Х. Кондараки. – СПб. : тип. В. Веллинга, 1875. – Т. 4. [Ч. 14–17] – С.115

REFERENCES

1. Bonch- Osmolovsky G.A. Marriage ceremonies mountain Crimea Tatars // Bonch- Osmolovsky G.A. M. : Proceedings of the Russian Geographical Society. - 1926. - V. 58. - Vol. 1. P.101
2. Vozgrin V.E. History of the Crimean Tatars // Vozgrin. E.V. Simferopol, 2013 PKK Vidavnitstvo Krimnavchpedderzhividav. 2013 - T.1-4. P.323
3. Dyachenko P. Wedding ceremonies of the Crimean Tatars // Dyachenko P. S.: - Dolia. 2005 (Readings on ethnic history and traditional culture) - P.48
4. Karalezli H. Tatar ancient custom of enlisting and weddings in the villages: Derek Ai-Vasil and Autka Yalta district // H. Karalezli C: Crimea. - 1926. - № 2. - P. 33
5. Kondaraki V.H. Universal Description Crimea: [in 17 hours.]. T. 1-4 // WH Kondaraki. - SPb. : a type. B. Welling, 1875. - T. 4. [Ch 14-17] - P.115

Comparison of the features of Crimean Tatar wedding at the traditional and present stages

L. S. Khalilova

Abstract. The article studies the change and transformation of Crimean Tatar wedding customs and rituals. Due to the historical ups and downs accompanying the Crimean Tatar nation today, a wedding ceremony has undergone some significant changes. The following factors contributed to this: the deportation of Crimean Tatars, forced Russification during Soviet and modern times and interfaith and interracial marriages. But thanks to modern trends the cultural identity of Crimean Tatar wedding remains almost unchanged today.

Keywords: pre-wedding rituals, wedding, post-wedding ceremony, ethnic wedding, modern wedding.

Сравнительная характеристика особенностей крымскотатарского свадьбы на традиционном и современном этапах

Л. С. Халилова

Аннотация. В статье проанализированы изменения и трансформация крымскотатарских свадебных обычаев и обрядов. В связи с историческими перипетиями, которые сопровождают крымскотатарскую нацию и сегодня, свадебная обрядность потерпела значительные изменения. Поспособствовали этому такие факторы как: депортация крымскотатарского народа, насильственная русификация во времена советской власти, междоконфессиональные и межрасовые браки. Но благодаря современным культурным тенденциям, самобытность крымскотатарского свадьбы остается почти неизменным и сегодня.

Ключевые слова. Предсвадебная обрядность, свадебная обрядность, послесвадебная обрядность, этническая свадьба, современная свадьба.